

Recenze

J. Janoušek:

VERBÁLNÍ KOMUNIKACE A LIDSKÁ PSYCHIKA

Praha, Grada 2007, 169 s.

Autor je psychologické i jiné odborné veřejnosti velmi dobře znám jako jeden z průkopníků komunikačních studií u nás. Jeho monografie „Sociální komunikace“ vydaná v roce 1968 vlastně u nás kladla (spolu s pracemi V. Lamsera, orientovanými sociologicky) základy vědeckého oboru, jenž byl do té doby tehdejšími československými odborníky málo rozvíjen, resp. byl spíše nepoznávan. Na rozdíl od Západu i Východu, kde se komunikačními teoriemi a výzkumy zabývali nejen psychologové, ale také lingvisté a odborníci nově se formující komunikační vědy.

Recenzovaná kniha – jak autor sám konstatuje v Předmluvě – je završením celoživotní Janouškovy práce v této oblasti, resp. „návratem k vlastním pracovním východiskům i ke kořenům této problematiky“. Je zároveň prohloubeným a syntetizujícím pohledem na problematiku verbální komunikace, a to v psychologickém a psycholingvistickém aspektu. Obsah monografie je vytvářen v podstatě třemi okruhy problémů:

V prvních třech kapitolách se autor zaměřuje na souvislosti verbální komunikace a lidské psychiky, na fungování významů v lidské psychice a na významovou strukturu verbálního komunikačního aktu. Ve svém výkladu vychází z prací klasiků (W. Wundt, F. de Saussure, K. Bühler aj.), v jejichž koncepcích spatřuje základ pozdějších až současných teorií osvětlujících vztahy mezi komunikační činností a psychikou člověka. Současné teorie v této oblasti spojuje autor hlavně s pojetím ruského psychologa A. R. Luriji a britského psycholingvisty W. Lewelty a jejich následovníků. Zde je také zařazen autorův starší, dnes jím rozšířený model struktury komunikačního aktu, v němž se operuje s kategoriemi nezahrnovanými do běžných modelů komunikačního aktu. Janoušek totiž pracuje s kategoriemi záměru mluvčího, smyslu sdělení pro mluvčího a příjemce, efektu sdělení na příjemce aj., které prezentují komunikační akt v dimenzích reálné lidské činnosti.

Druhou obsahovou dominantou monografie je kapitola pojednávající o intrapersonální komunikaci a vnitřní řeči. Problematika vnitřní řeči

je sice již řadu let rozvíjena – a sám autor o ní publikoval několik cenných studií – ale zůstává stále do značné míry zahalena rouškou tajemství. Je tomu tak proto, že „existence vnitřní řeči se považuje za nepochybnou“, ale na druhé straně „její výzkum není dosud uspokojivý“. I když existuje poměrně mnoho teoretických výkladů vnitřní řeči (od von Humboldta, W. Wundta až k L. S. Vygotskému či J. A. Fodorovi a dalším), přece jen její empirické uchopení je nesnadné. Janoušek zde podrobně rozebírá vztah vnitřní řeči a intrapersonální komunikace a formuluje (na s. 73) vlastní hypotézu o tomto vztahu a vzájemném ovlivňování obou fenoménů.

Třetí ohnisko Janouškovy monografie tvoří dvě poslední kapitoly o interpersonálních a skupinových aspektech vztahu mezi verbální komunikací a lidskou psychikou. Zde je možno považovat za největší přínos celé práce popis a objasnění toho, jaké možnosti poskytují analýzy verbální komunikace pro poznávání lidské psychiky. Janoušek vychází ze své koncepce komunikace jakožto „sdělování a sdílení významů“, takže zkoumání komunikace lze z velké části chápat jako „významovou analýzu komunikace“ (s. 115). Postupně objasňuje tři různé metodologické přístupy: obsahovou analýzu, interakční analýzu a kvalitativní analýzu. Zatímco v prvních dvou přístupech jde o záležitosti dosti již známé, v kvalitativním přístupu vykládá autor poměrně méně známou koncepci tzv. etogenického přístupu, v němž jde o odkrytí toho, co „jedinec musí vědět, aby byl činný“ (podle R. Harrého). Základem je zde analýza výkladu (account analysis), při ní původce určitého aktu podává výklad, interpretaci toho, co dělá. (Dlužno poznamenat, že to není přístup zcela originální, neboť stejný princip se objevuje již v teorii tzv. fenomenografie švédského pedagoga F. Martona v 80. letech, sloužící k výkladu toho, co subjekt prožívá, když se něco učí.)

Janouškova monografie je užitečným přínosem k teoretickému objasňování problematiky verbální komunikace a její důležitosti pro poznávání lidské psychiky. Kladem práce je široká obeznámenost autora jak s teoriemi ruských autorů (což je dnes mezi českými psychology či pedagogy velmi vzácná kompetence), tak s nejnovějšími pracemi amerických a jiných západních odborníků. Přitom Janoušek pracuje s literaturou nejen čistě psychologickou, ale

také s lingvistikou a psycholingvistikou, čo mu poskytuje základnu pro vskutku interdisciplinárni nazirání příslušných problémů. V tom je nepochybná síla práce. Její slabší stránku lze vidět v tom, že autor nedostatečně zužitkovává konkrétní výzkumné nálezy, ačkoliv jich je v světové literatuře produkována spousta. Vlastně s výjimkou starších experimentů K. Bühlera, A. N. Sokolova či N. I. Žinkina je využití jiných výzkumných zjištění dosti sporadické.

Na druhé straně jen málokterý autor je schopen uchopit takto složitou problematiku komplexním a syntetickým způsobem, jako se to podařilo J. Janouškovi. Rozhodně lze knihu doporučit ke studiu těm, kdo se zabývají zejména kognitivní psychologií a lidskou komunikací a postavením jazyka v lidské psychice.

J. Průcha

E. Lukas:

ALLES FÜGT SICH UND ERFÜLLT SICH. DIE SINNFRAGE IM ALTER

Gütersloher, Gütersloher Verlagshaus 2004, 95 s., 6. vydanie

Elisabeth Lukasová je významnou rakúskou klinickou psychologičkou, špecialistkou na logoterapiu, žiačkou Viktora E. Frankla a od 1986 vedie Juhonemecký inštitút pre logoterapiu v Fürstfeldbrucku pri Mnichove. V publikácii spracovala problematiku životného zmyslu v starobe, čím sa tak dotýka ťažkej témy, ktorá má rozmer tak psychologický, ako aj filozofický, etický či náboženský. Teoretickým východiskom knihy je myslenie Viktora E. Frankla.

Vkusne viazaná kniha s obrazom Paula Gauguina na prednej strane obalu obsahuje štyri kapitoly. Lepšiemu pochopeniu, názornosti a atraktivite pomáhajú kazuistiky alebo príklady zo života.

Prvá kapitola sa venuje všeobecnejším úvahám o človeku, živote a zmysle. V úvode sa hovorí, že každý človek má v sebe túžbu po zmysluplnom živote a že nájsť zmysel nie je jednoduché i napriek tomu, že v súčasnej dobe je jedinec obklopený mnohými ponukami na šťastný život. Hovorí, že nejde o dávanie alebo predpisovanie zmyslu alebo samoučelné hľadanie zmyslu pre zmysel, ale ide o plný život. Tieto úvahy autorka dopĺňa príkladmi z praxe a vysvetľuje v nich, že ak sa niečo vytvára pre druhého človeka, obohacuje to oboch a prichádza pocit radosti, naplnenia, šťastia a zmyslu – „*nachádzanie seba v druhom*“. V jednom príklade popisuje, ako dcérka v snahe urobiť radosť otcovi neočakávane objavila svoje schopnosti pri výrobe škatuľky na holiaci strojček. V inom príklade opisuje príbeh mladého spisovateľa, ktorý objavil svoj talent vo chvíli, keď chcel potešiť

svojho milovaného a obdivovaného chorého profesora – snaha urobiť niečo pre profesora mu bola inšpiráciou a vnútorným hlasom pre jeho rozsiahlu publikáciu. Uvádza aj také príklady zo života, v ktorých je dominujúcim zážitkom stále niečo čisté, krásne a absolútne – zážitok lásky. Hovorí, že človek je takýmto zážitkom uchvátený a uvedomuje si existenciu života v jeho skutočnejšej pravde. Taký zážitok musí človeka premeniť, pretože je zážitkom duchovným, človeka presahujúcim a nezávislým od vnímania. Človeka môže zasiahnuť kdekoľvek a kedykoľvek a záleží len na vnútornej dispozícii človeka. Môže prísť v úsmeve dieťaťa, v pohľade upracovaného starca, pri pohľade na východ slnka, v pokojnom slove priateľa, v tichosti vnútorného dialógu alebo v hluku osláv narodenin. Na začiatku je silný zážitok, po ňom prichádza pohnutie (emocionálne zasiahnutie) a nakoniec poznanie, že je tu nové vnímanie sveta a odhalenie nového zmyslu. Je to prechod od ja k ty, objavovanie svojho ja v bytí druhého. Človek môže prispieť tomu procesu tak, že zmení svoje vnútorné nastavenie. Táto zmena môže prebiehať rôzne rýchlo, môže byť príjemná i bolestivá. Každý človek tak môže nájsť svoj zmysel, zakúsiť, že je stvorený pre lásku a poznať svoju skutočnú hodnotu. Autorka podkladá tieto svoje úvahy citáciami Viktora E. Frankla, svedectvami a múdrosťami ľudí, ktorí „mali veľkého ducha“, ktorí sa dokázali povzniesť nad „lacné zmysly“, ktoré ponúka dnešná spoločnosť.

Skôr ako sa autorka zaoberá samotným zmyslom v starobe, zamýšľa sa ešte nad otázkou ľudskej konečnosti. Dáva si otázku, či má vôbec niečo v živote zmysel, keď nakoniec aj tak všetko končí. Táto otázka nie je otázkou iba pre starúceho či umierajúceho človeka, alebo pre toho, kto umierajúceho opatruje, ale pre každého človeka. Cituje slová Johanna Wolfganga Goetheho: „Počkaj, aj na teba raz dôjde,“ ktoré môžu byť chápané aj cynicky, ale môžu poukazovať aj na životnú situáciu starnúceho človeka, ktorý je postavený pred skutočnosť ľudskej konečnosti. Autorka zastáva názor, že i napriek vedomiu vlastnej konečnosti by človek nemal rezignovať a uvádza príklad Leva Nikolajeviča Tolstého, ktorý objavil svoju smrteľnosť uprostred úspešného života, človeka na vrchole svojich možností. Lev Nikolajevič Tolstoj spája odpoveď na otázku prečo žijem so vzťahom konečného k nekonečnému a so svetom viery. Vrchol života tak vidí Lev Nikolajevič Tolstoj v smrteľnosti – smrť človeka odmeňuje jeho životnú námahu. Autorka, odvolávajúc sa na Viktora E. Frankla, kritizuje predstavu, že ľudský život plynie „od ničoho k ničomu“, založenú na presvedčení, že minulosť už neexistuje, budúcnosť ešte nie je a jediné, čo ostáva, je prítomnosť. Viktor E. Frankl upozorňuje, že minulosť je veľmi sku-